

AKADEMİK-US		
Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi	Artvin Çoruh University Journal of Theological Researches	جامعة أرطوين جوره مجلة بحوث الإلهيات
Yıl: 2017, Cilt:1, Sayı:2 Sayfa:159-185	Year: 2017, Vol:1, Issue:2 Pages:159-185	السنة: ٢٠١٧، المجلد: ١، العدد: ٢ الصفحة: 159-185
e-ISSN: 2602-3253	akademikus.artvin.edu.tr	p-ISSN: 2587-0750

İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a Mu'âraza Yaptığına Dair İddiaların Değerlendirilmesi*

The Evaluation of Allegations that Ibn al-Muqaffa Imitate to the Qur'an

تقييم مزاعم بأن ابن المقفع عارض القرآن الكريم

Numan ÇAKIR

Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Bayburt, Türkiye.

ORCID:

0000-0002-4729-6721

Yrd. Doç. Dr.
Numan ÇAKIR
e-mail:
nnnckr@
gmail.com

Makalenin:

Geliş Tarihi:

18.09.2017

Kabul Tarihi:

07.12.2017

Elektronik Yayın

Tarihi:

14.12.2017

Özet

Kur'an, kendisinin Allah kelamı olduğunu ispat etmek için bütün inkârcılara meydan okumuş ve onları kendi benzeri bir kitap veya on sure ya da bir sure getirmeye çağırmıştır. Tarihte farklı zamanlarda Kur'an'ın bu meydan okumasına cevap vermek ve onun benzerini getirmek isteyenler olmuş; ancak şimdiye kadar hiç kimse ona mu'âraza yapamamıştır. Bazıları birtakım sözlerle Kur'an'a mu'âraza yaptıklarını iddia etmişler; bazılarının ise böyle bir amacı ve iddiası olmadığı halde başkaları tarafından Kur'an'a mu'âraza yapmakla itham olunmuşlardır. Kaynaklarda bu konuda birçok rivayet, haber ve iddia bulunmaktadır. Biz de bu makalemizde o iddialardan en yaygın olan birini, İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'âraza yaptığına dair iddiaları ele alıp değerlendireceğiz.

Anahtar kelimeler: Tehaddî, Kur'an'a Mu'âraza, İbnü'l-Mukaffa'

*Bu makale Numan Çakır, "Kur'an-ı Kerim'i Taklit Teşebbüsleri", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014" isimli doktora tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

Abstract

The Holy Qur'an challenged all disbelievers to prove that it is the Word of God and invited them to produce the similar of the Qur'an. At different times in history, those who want to respond to this challenge of the Qur'an; until now it has not been a successful answer to the challenge of the Qur'an. Some people claimed that they produced the similar of the Quran; some of them accused by others of to produce its similar. In sources, on this subject there are many rumors, news and claims. In this article, we will consider and evaluate one of the most common of those allegations, with Ibn al-Muqaffa is that he produced the like of the Qur'an.

Keywords: Challenge, Imitation of the Qur'an, Ibn al-Muqaffa.

الملخص

تحدى القرآن الكريم جميع الكفار وطالبهم أن يأتوا بمثله لإثبات أنه كلام الله. وفي أوقات مختلفة من التاريخ كان هنالك من يريد تحدي القرآن والإتيان بمثله، وقد زعم بعض الناس في القديم والحديث معارضة القرآن وأدَّعوا أنهم أتوا بمثله. وأنَّهم هؤلاء بمعارضة القرآن. وهناك العديد من الروايات والأخبار وردت في المصادر حول مزاعم هؤلاء. ولكن عجز الإنس عن معارضة القرآن ولم يستطع أحد أن يعارض القرآن حتى الآن. في هذه المقالة سننظر في واحدة من أكثر هذه المزاعم شيوعاً، وهي مزاعم ابن المقفع في معارضة القرآن.

الكلمات المفتاحية: التحدي، معارضة القرآن، ابن المقفع.

Giriş

Allah Teâlâ, tarih boyunca insanları hak dine iletmek için birçok peygamber göndermiştir. Peygamberler, nübüvvetlerine delil olmak üzere benzerini insanların yapamayacakları mucizeler göstermiş ve inkârcılara meydan okumuşlardır. Son peygamber Hz. Muhammed'in risâletini teyit eden en büyük mucize ise, hiç şüphesiz Kur'ân'dır. Kur'ân, kendisinin Allah kelâmı olduğuna inanmayan bütün inkârcılara meydan okumuş; onları kendi benzeri bir kitap veya on sure ya da bir sure getirmeye çağırılmış¹ ve bu yolla insan ürünü olmadığını ortaya koymuştur. Kur'ân'ın meydan okuması, sessizce, kimsenin duymayacağı bir fısıltı ile değil; çok açık ve güven dolu olarak vaki olmuştur.² Kur'ân, bu meydan okumasını muhtelif şekillerde tekrarladığı gibi, kendi benzerinin hiçbir zaman getirilemeyeceğini de bildirmiştir.³

Kur'ân'ın meydan okuması üzerine ona mu'âraza konusu gündeme gelmiştir. Mu'âraza, Arap edebiyatında nazîre karşılığında kullanılmakta olup bir edebî eserin dil, üslûp ve mana yönünden benzerini veya daha üstününü oluşturmak anlamındadır. Kur'ân'a mu'âraza ise, onun meydan okumasına cevap vermek maksadıyla fesahat, belağat ve beyan konusunda onun benzerini veya daha üstününü getirmek demektir.

Kaynaklarda tarihte değişik zamanlarda Kur'ân'a mu'âraza yapmaya teşebbüs edenlerin olduğu zikredilmektedir. Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde Mekkeli müşriklerin en fasihlerinin mu'âraza yapmak için kırk gün hazırlık yaptıkları, fakat Hûd Sûresi'nin 44. âyetini işittikleri zaman mu'ârazadan vazgeçtikleri rivayet edilmiştir. Yine o dönemde müşriklerden Nadr b. Hâris'in (ö. 2/624) Fars hükümdarları Rüstem ile İsfendiyar'ın hikâyeleriyle Kur'ân'a mu'âraza yaptığını iddia ettiği nakledilmiştir. Müseylimetü'l-Kezzâb (ö. 12/633) başta olmak üzere Esved Ansî (ö. 11/632), Tuleyha b. Huveylid Esedî (ö. 21/641), Secâh bint Haris (ö. 41/661'den sonra) gibi yalancı peygamberler de, kendilerine vahiy geldiğini ispat edebilmek için

¹ Bk. el-Bakara 2/23; Yûnus 10/38; Hûd 11/13; el-İsrâ 17/88; et-Tûr 52/34.

² Kılıç, Sadık, *Dildeki Sonsuz Mucize: Kur'ân*, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2003, s. 98.

³ Bk. el-Bakara 2/24; el-İsrâ 17/88.

birtakım seci'li sözler söyleyerek Kur'an'a nazire yapmaya çalışmışlardı.⁴

Bazılarının Kur'an'a mu'âraza yaptığına dair söylenenler ise, sağlam dayanakları olmayan çeşitli ithamlardan ibarettir. Mesela İbnü'l-Mukaffa' (ö. 142/759), Mütenebbî (ö. 354/965) ve Me'arrî (ö. 449/1057) gibi büyük şair ve yazarlar, Kâbûs b. Veşmgir (ö. 403/1012) ve İbn Sînâ (ö. 428/1037) gibi devlet adamı ve filozoflar, Kur'an'a mu'âraza yapmakla itham edilmiştir. Bazı şahıslar arasındaki anlaşmazlık, çekişme ve husumetler de bu tür ithamlara sebep olmuştur. Abdulkerim b. Ebu'l-Avcâ (ö. 155/772), Beşşâr b. Bürd (ö. 167/783-84), Ebu'l-Atâhiye (ö. 210/825 [?]) ve Hallâc-ı Mansûr'un (ö. 309/922) Kur'an'a mu'âraza yaptığına dair söylenenler böyledir.⁵

Kindî (ö. 252/866), Yahya b. Hakem Gazzâl (ö. 255/869) vb. bazılarının ise Kur'an'a mu'âraza yapmak istedikleri, fakat bu işe teşebbüs edince acizliklerini anlayıp mu'ârazadan vazgeçtikleri söylenmiştir.⁶

Bâbîliğin kurucusu Mirza Ali Muhammed (ö. 1266/1850), Bahailiğin kurucusu Mirzâ Hüseyin Ali Mâzenderânî Nûrî (ö. 1309/1892) ve Mirzâ Gulâm Ahmed Kâdiyânî (ö. 1327/1908) ise, kendi te'lif ettikleri kitaplardan bazılarının Kur'an'dan üstün olduğunu iddia etmişlerdir.⁷

Müsteşrik ve misyonerlerden de bu yönde gayret gösterenler olmuştur. İspanyol müsteşrik Raymundus Martini (ö. 1284/1867) "*Sûretün muârıza li'l-Kur'an*" adlı kitabında Kur'an'ın bir suresine mu'âraza yapmaya çalışmıştı. İsmi meçhul bir müsteşrik, 1912'de Mısır'da yayınlanan "*Hüsnü'l-Îcâz*" isimli risalesinde Fâtiha ve Kevser Sûresi'ne mu'âraza yapmak istemişti. 1999'da yayınlanan "*el-Furkânul-Hak*" isimli kitabın ise, Kur'an'a mu'âraza yapmayı başardığı ileri sürülmüştür. Bu çalışma, şu ana kadar Kur'an'a mu'âraza olduğu iddia edilerek getirilenlerin en hacimli olanıdır.⁸

⁴ Bk. Çakır, *Kur'an-ı Kerim'i Taklit Teşebbüsleri*, s. 88-118.

⁵ Bk. Çakır, *Kur'an-ı Kerim'i Taklit Teşebbüsleri*, s. 119-156.

⁶ Bk. Çakır, *Kur'an-ı Kerim'i Taklit Teşebbüsleri*, s. 134-137.

⁷ Bk. Çakır, *Kur'an-ı Kerim'i Taklit Teşebbüsleri*, s. 159-174.

⁸ Bk. Çakır, *Kur'an-ı Kerim'i Taklit Teşebbüsleri*, s. 163-166, 183-194.

Son zamanlarda gittikçe yaygınlaşan internet ortamında da bazıları Kur'ân'ı taklit ederek söyledikleri birtakım basit ve bayağı sözlerle Kur'ân'ın benzerini getirdiklerini iddia etmeye başlamışlardır. Sanal âlemdede özellikle Hristiyanlar tarafından İslam'a, Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara ağır hakaret ve ithamlar taşıyan mu'âraza iddiaları yaygınlık kazanmıştır.⁹

Acaba şu ana kadar Kur'ân'a mu'âraza yapılmış mıdır? Bu soruya bütün âlimler, ittifakla hayır cevabını vermiştir. Kur'ân'a mu'âraza olduğu iddia edilerek getirilen sözler, Kur'ân'ın basit taklidinden öteye geçememiştir. Dolayısıyla şu ana kadar Kur'ân'a mu'âraza yapmayı başaran hiç kimse olmamıştır. Buna göre Kur'ân'ın mucize olması, sadece bir iddiadan ibaret olmayıp aynı zamanda tarihsel bir realitedir.

Biz de bu makalemizde İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'ân'a mu'âraza yaptığına dair iddiaları inceleyeceğiz. Zira onun Kur'ân'a mu'âraza yaptığına dair birçok iddia ortaya atılmış; bazı âlimler onları muhtemel addederek kitaplarında nakletmişler; hatta onun Kur'ân'a mu'âraza yaptığı için öldürüldüğü dahi söylenmiştir.¹⁰ Biz önce İbnü'l-Mukaffa'nın hayatı hakkında muhtasar bilgi verip önemli eserlerini zikredeceğiz; sonra da onun Kur'ân'a mu'âraza yaptığına dair iddiaları ele alıp değerlendireceğiz.

1. İbnü'l-Mukaffa'nın Hayatı ve Eserleri

Abdullah b. Mukaffa', İran asıllı mütercim, edip ve kâtiptir. 106/724 senesinde¹¹ İran'ın Cûr (Fîrûzâbâd) kasabasında

⁹ Bk. Çakır, *Kur'ân-ı Kerim'i Taklit Teşebbüsleri*, s. 194-204.

¹⁰ Bk. Salih, Mümin, "Responding to Allah's Challenge", 22 Temmuz 2006. <http://www.islam-watch.org/MuminSalih/AllahsChallenge.htm> (11.11.2013)

¹¹ Merdem Bek, Halil, *İbnü'l-Mukaffa'*, Matbaatu'l-İtidal, Dımaşk, 1930, s. 29; Fâhûrî, Hanna, *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-Arabî*, Dâru'l-Cil, Beyrût, 1986, s. 532.

F. Gabrieli'ye göre, İbnü'l-Mukaffa'nın doğum tarihi en erken 102-103/720 senesi olabilir ve o 139/756 yılında 36 yaşında vefat etmiştir. (Bk. F. Gabrieli, "İbn al-Muqaffa", *The Encyclopaedia of Islam* (New Edition), E. J. Brill, Leiden, 1986, c. III, s. 883) Fakat o bu tespiti mezhep sapkınlarının en güzel yaşlarında yani 36 yaşında öldüklerini söyleyen bir hikâyeyi temel almıştır. (Bk. Chockr, Melhem, *İslam'ın İkinci Asrında Zındıklık ve Zındıklar*, çev: Ayşe Meral, Anka Yayınları, İstanbul, 2002, s. 265) Muhammed Kürd Ali ise, onun 90/709 yıllarına doğru doğduğu ve 142/759 ya da 143/760 senesinde 60 yaşında öldüğü kanaatindedir. Buna gerekçe olarak, onun arkasında büyük bir kitap hazinesi bırakmasını göstermiştir. (Bk. Kürd Ali, Muhammed, *Ümerâu'l-beyân*, Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Kâhire, 2012, c. I, s. 100)

doğdu.¹² Müslüman olmadan önceki ismi, Farsça'da mübarek anlamına gelen Ruzbih ve künyesi Ebu Amr idi. Müslüman olduktan sonra Abdullah ismini ve Ebu Muhammed künyesini aldı.¹³ Mecûsî olan babası Dâdeveyh, Haccac'ın Irak'ta vergi tahsildarı iken vazifesini kötüye kullandığı gerekçesiyle işkence yapılarak eli sakat kaldığı için "eli büzülmüş, çolak" anlamına gelen "el-Mukaffâ'" lakabıyla tanınmıştır.¹⁴

İbnü'l-Mukaffa, ilk eğitimini Cûr'da Fars kültürü ve Mecûsî geleneğine göre aldı. Babasının görevi sebebiyle küçük yaşta Basra'ya gitti. Babası oğlunun iyi bir eğitim görmesi için özen gösterdi ve zamanın ediplerinin meclislerine devam etmesini sağladı.¹⁵ Basra'da fesahatiyle ünlü Yemen asıllı Âl-i Ethem'in himayesinde olmaları sebebiyle bu aileden fasih Arapça öğrendiği gibi¹⁶ civardaki bedevi kabilelerle de yakın ilişki kurarak Ebu'l-Câmûs A'râbî ve Ebu'l-Gûl A'râbî gibi fesahatiyle tanınan bedevilerden Arap diline dair sağlam bilgiler edindi.¹⁷ Dönemin yönetici ve ediplerinden Ma'n b. Zâide, Müslim b. Kuteybe, İbn Ebû Leylâ, İbn Şübrüme, Ammar b. Hamza, Abdulhamid Kâtip, Halil b. Ahmed vb. şahısların meclislerine devam etti. Başta Arap dili ve edebiyatı olmak üzere Fars, Hint ve Yunan kültürleri hakkında geniş bilgi sahibi oldu.¹⁸

Genç yaşta geniş ilmi, eşsiz zekâsı, seçkin ahlakı ve güzel edebiyatı ile tanınan İbnü'l-Mukaffa', vali ve emirlerin yanında

¹² Emin, Ahmed, *Duha'l-İslâm*, el-Hey'etü'l-Misriyyi'l-Âmme li'l-Küttâb, Kâhire, 1997, c. I, s. 213; Hamza, Abdullatif, *İbnü'l-Mukaffa'*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 3. bs., yy., 1965, s. 37; Fâhûrî, age., s. 532.

¹³ İbnü'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebu Yakub İshak, *el-Fihrist*, thk: Rızâ-Teceddüd, yy., Tahran, ts., s. 132; Bağdâdî, Abdülkadir b. Ömer, *Hizânetü'l-edeb*, thk: Abdüsselam Muhammed Harun, Mektebetü'l-Hancî, Kâhire, 1997, c. VIII, s. 178; Hamza, age., s. 37.

¹⁴ Belâzurî, Ahmed b. Yahya, *Ensâbu'l-eşraf*, thk: Süheyl Zekkar, Riyad Zirikî, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1996, c. IV, s. 289; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 132; İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed b. Ebu Bekir, *Vefeyâtu'l-a'yân*, thk: İhsan Abbas, Dâru Sâdır, Beyrût, ts., c. II, s. 155; Zehebi, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk: Şuayb Arnaut, Müessesetü'r-Risâle, 11. bs., Beyrût, 1996, c. VI, s. 209.

¹⁵ Belâzurî, *Ensâbu'l-eşraf*, c. IV, s. 289.

¹⁶ Emin, *Duha'l-İslâm*, c. I, s. 213; Merdem Bek, *İbnü'l-Mukaffa'*, s. 29, 30; Hamza, *İbnü'l-Mukaffa'*, s. 38.

¹⁷ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, c. IV, s. 289.

¹⁸ İsmail Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa'", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2000, c. XXI, s. 130.

kâtip olarak çalışmaya başladı.¹⁹ İlk olarak Emeviler döneminin sonlarında Irak valisi Ömer b. Hübeyre'nin oğullarından Basra ve Kufe valisi Yezid ile Kirman valisi Davud'un kâtipliklerini yaptı.²⁰ Abbasiler döneminde Halife Mansûr'un amcalarından Basra valisi Süleyman b. Ali'nin kâtibi iken halifeyle tanışma imkânı buldu. Halifenin isteği üzerine daha önce Farsça'ya çevrilmiş bazı Yunan klasiklerini Farsça'dan Arapça'ya tercüme etti. Ardından Kirman valisi İsa b. Ali'nin hizmetine girdi ve asıl şöhretine onun döneminde (132/750-134/752) kavuştu.²¹ O zamana kadar Mani ve Mezdek dinleriyle karışık Mecûsî inancına sahip olan İbnü'l-Mukaffa', bir çocuğun okuduğu Kur'ân'ın etkisiyle ve İsa b. Ali'nin teşvikiyle Müslüman oldu.²²

İslam'ı kabul ettikten sonra da kâtiplik yapmaya devam etti. Bir süre Halife Mansûr'un amcalarından Ahvaz ve Musul valisi İsmail b. Ali'nin yanında çalıştı ve onun çocuklarının

¹⁹ Cehşiyarî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdus, *el-Vüzera ve'l-küttâb*, Dârul-Fikri'l-Hadis, Beyrût, 1988, s. 68; Emin, *Duha'l-İslam*, c. I, s. 213; Hamza, *İbnü'l-Mukaffa'*, s. 39-40; Merdem Bek, *İbnü'l-Mukaffa'*, s. 33.

²⁰ Emin, *Duha'l-İslam*, c. I, s. 213.

²¹ Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa'", c. XXI, s. 130.

²² Anlatıldığına göre, İbnü'l-Mukaffa bir gün dar bir yolda yürürken bir çocuğun yüksek sesle Nebe' Suresi'nin 6-9. ayetlerini okuduğunu işitiyordu. Ayakta durup sessizce onu dinledi. Çocuk surenin sonuna kadar okudu. O, kendi kendine: "Bunun beşer kelâmı olmadığı doğrudur." dedi. Orada fazla beklemeyip İsa b. Ali'nin yanına gitti. (Bk. Hamza, *İbnü'l-Mukaffa'*, s. 41-42) Ona: "İslam'a girmek istiyorum. Onun sevgisi kalbimi kapladı. Mecusilikten nefret ediyorum." dedi. İsa b. Ali: "Yarın sabah kardeşlerimi ve önde gelenleri toplayım, Müslüman olmana şahit olurlar." dedi ve onu yemeğe davet etti. Onun yemekten önce Mecûsî adetlerine göre dua etmesi üzerine, "Yarın İslam'a girmeye karar verdiğin halde hala böyle mi dua ediyorsun?" diye sordu. "Yarına kadar bile olsa dinsiz olmaktan nefret ediyorum." diye cevap verdi. (Bk. Belâzuri, *Ensabu'l-eşraf*, c. IV, s. 289-290; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, c. II, s. 151) İbrahim Avad'a göre, bu rivayet, titiz bir araştırmaya dayanmayan ve mantığın kabul etmeyeceği haberlere güzel bir misaldir. Çünkü İslam birinin kalbine yerleşmişse, o artık Müslüman olmuş demektir. İslam niyetle başlar, formalite ve şekiller onu fazla bağlamaz. Fakat bu rivayette İbnü'l-Mukaffa'nın aklı ve kalbi İslam'a girdiği halde onun eski dinine göre davranmayıp bırakmadığı anlatılıyor. Böyle biri nasıl olur da, yarına kadar bile olsa önceki dininin adetlerine uymakta ısrar eder? İslam'ın sevgisi kalbini kapladığı halde, onun hala eski dinine devam ettiğini onaylayabilir miyiz? Ayrıca efendisi öyle istiyor diye, onun Müslüman olmak için yarına kadar beklediği düşünülebilir mi? İsa b. Ali, onun Müslüman olduğunu resmen ilan etmesini ertelemiş olabilir. Fakat İslam'a girmesini yarına kadar ertelemesini teklif etmiş olamaz. Zira o zaten o zaman Müslüman olmuştu. (Bk. Avad, İbrahim, "Hel Kane Zındikan? Hel Ketebe Mu'ârazate'l-Kur'ân? (Kelimetün fi Akideti İbni'l-Mukaffa') [O, Zındık mıydı? Kur'ân'a Mu'âraza Yazdı mı?]", <http://www.tafsir.net/vb/tafsir15307/>, (05.05.2013)

eğitimiyle meşgul oldu. Kısa bir süre de Nişabur valisi Mesih b. Havari'nin kâtipliğini yaptı.²³

Müslüman olduktan sonra fazla yaşamamış, ölüm sebebi ve şekli hala tartışılmakla beraber tercih edilen görüşe göre Halife Mansûr zamanında yazdığı bir emannâme sebebiyle²⁴ zındıklıkla itham edilerek 142/759 senesinde Basra'da öldürülmüştür.²⁵

Arapçayı ana dili olan Farsça kadar selis ve güzel yazan İbnü'l-Mukaffa', birçok bakımdan Arap ve İran edebiyatının en mühim şahsiyetlerinden biridir. Daha ziyade nesir alanında meşhurdur. Arapça nesrin, Kur'ân'dan sonra ikinci kurucusu ve üstadı olmuştur.²⁶

Çok velûd bir müellif olan İbnü'l-Mukaffa', asıl şöhretini Hint hayvan masalları koleksiyonu olan Panchatantra'nın, Sâsânî hükümdarı Enûşirvan zamanında meydana getirilmiş Pehlevî nüshasından Arapçaya tercüme ettiği Kelile ve Dimne kitabıyla yapmıştır. Onun Siyeru'l-mülûk, Kitabu'l-âyin, Risâletü't-Tenser, Kitabu't-tâc, Kitabu's-Segîserân, Kitabu'l-Peykâr, Kitabu Mazdek, Kitabu melik min mülûkî'l-Furs ve Kitabu'l-mantık isimli tercümelerinin yanında kendi te'lifi olan el-Edebü'l-kebîr, el-Edebü's-sağîr, Risâletü's-sahâbe, Hikemü İbni'l-

²³ Cehşiyârî, *el-Vüzera ve'l-Küttâb*, s. 72.

²⁴ Anlatıldığına göre, Mansûr'un hilafetini kabul etmeyip isyan eden amcası ve Suriye valisi Abdullah b. Ali, Ebû Müslim Horasanî'nin ordularına yenilince kardeşleri İsa ile Süleyman'ın himayesine sığınmış ve Mansûr'dan af talep etmişti. Mansûr, yazılı olarak eman dilemesi halinde onu bağışlayacağını vadetmişti, ancak emannâmenin bir açığını bulup Abdullah'ı mutlaka cezalandırmayı düşünüyordu. O sırada İsa b. Ali'nin kâtiibi olan İbnü'l-Mukaffa', o emannâmenin metnini hazırlamakla görevlendirilmişti. İbnü'l-Mukaffa', halifenin hiçbir açık bulamaması için yoruma kapalı, ağır ihtiyat şartlarıyla dolu bir emannâme yazmıştı. O emannâmede halifenin şartlardan birini ihlal ettiği takdirde, hanımlarının boş, kölelerinin hür, kendisine yapılan biatın batıl ve bütün dinlerde kâfir sayılacağı şeklinde oldukça ağır ifadeler bulunmaktaydı. Mansûr, emannâmede hiçbir açık bulamayınca Basra valisi Süfyân b. Muaviye'ye İbnü'l-Mukaffâ'nın katledilmesi talimatını vermişti. (Bk. Cehşiyârî, *el-Vüzera ve'l-Küttâb*, s. 71; Murtaza, *Ebu'l-Kâsım Ali b. Tahir Ebu Ahmed Hüseyin, Emali's-Seyyid Murtaza*, Matbaatu's-Saade, Kahire, 1907, c. I, s. 94; İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-A'yân*, c. II, s. 152.)

²⁵ Merdem Bek, *İbnü'l-Mukaffa'*, s. 35; Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa", c. XXI, s. 130. Onun ölüm tarihi hakkında kaynaklarda farklı tarihler verilmektedir. Halife b. Hayat 137/755 yılını (Bk. *Tarihu Halife b. Hayyat*, thk: Ekrem Ziya Ömeri, Daru't-Taybe, 2. bs., Riyad, 1985, s. 417), Zehebi 145/762 ve 140/757 senesini (Bk. Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübela*, c. VI, s. 209), Ahmed Emin ise 142/759, 143/760 ve 145/762 senelerini zikretmiştir. (Bk. Emin, *Duha'l-İslam*, c. I, s. 214)

²⁶ Ateş, Ahmed, "İbnü'l-Mukaffa", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1987, c. V-II, s. 865-868.

Mukaffa, el-Edebü'l-vecîz li'l-veledî's-sağîr, Yetîmetü's-sultan, Yetîmetü's-sâniye, Resâil vb. eserleri vardır.²⁷

2. İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a Mu'âraza Yaptığına Dair İddialar

Kur'an'a mu'âraza iddiaları denilince akla ilk gelenlerden biri, İbnü'l-Mukaffa'dır. Onun Kur'an'a mu'âraza yaptığına dair birçok iddia ortaya atılmıştır. Biz önce bu konuda kaynaklarda zikredilen rivayetleri aktaracağız.

Maverdî (ö. 450/1058) tefsirinde şöyle anlatmıştır: Rivayet edilir ki, İbnü'l-Mukaffa' Kur'an'a mu'âraza yapmak istemiş; bu amaçla bir kelim nazmetmiş; onu bölümlere ayırmış ve onları sûre diye isimlendirmişti. Bir gün bir mektebin önünden geçerken bir çocuğun okuduğu Hûd Suresi'nin 44. ayetini işitmiş; hemen geri dönmüş; yazdıklarını imha etmiş ve: “Şehadet ederim ki, kesinlikle bu (Kur'an'a) mu'âraza yapılamaz. O, beşer kelamı cinsinden değildir.” demişti.²⁸

İbn Kayyim Cevziyye (ö. 751/1350) de, “*el-Fevâidü'l-müşevvık ilâ ulûmi'l-Kur'ân ve ilmi'l-beyân*” adlı kitabında şöyle anlatmıştır: İbnü'l-Mukaffa', Kur'an'a mu'âraza yap(mak iste)mişti. Hûd Sûresi'nin 44. âyetine geldiği zaman: “*Bu, beşerin benzerini yapamayacağı şeylerdendir.*” veya “*Bu fesahatla yarışılmaz. Hiçbir âlim, onun belağat ve fesahatıyla rekabet edemez. O, taklit edilemeyen son sözdür.*” deyip mu'ârazadan vazgeçmiş ve yazdıklarını yırtmıştı.²⁹

Bu rivayetlerde İbnü'l-Mukaffa'nın tek başına mu'âraza yapmak istediği anlatılmaktadır. Onun bir grup arkadaşıyla bir

²⁷ Onun eserlerinin tam listesi için bk. İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 132; Brockelmann, Carl, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, Arapçaya çev. Abdulhalim en-Neccar, Dâru'l-Me'ârif, 3. bs., Kâhire, ts., c. III, s. 93-101.

²⁸ Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *en-Nüket ve'l-uyûn*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye ve Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye, Beyrût, ts., c. I, s. 31. Ayrıca bk. Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebu Bekr, *Mu'teraku'l-ekrân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1988, c. I, s. 183-184; Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddin es-Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-meânî*, Dâru lhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrût, ts., c. XII, s. 63.

²⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, *el-Fevâidü'l-müşevvık ilâ ulûmi'l-Kur'ân ve ilmi'l-beyân*, Matbaatu's-Saâde, Kâhire, 1909, s. 178, 192. Ayrıca bk. Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endülüsî, *Tefsîru bahri'l-muhîd*, thk: Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvaz, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1993, c. V, s. 229.

araya gelerek Kur'an'a mu'âraza yapmak üzere anlaştıkları da nakledilmiştir.

Taberî Tarihi'ni Farsça'ya tercüme eden Bel'amî (ö. 387/997 [?]), Taberî Tarihi'nde bulunmayan şu rivayeti nakletmiştir: İbnü'l-Mukaffa', Salih b. Abdulkuddus (ö. 167/783 [?]), Abdullah b. Ubeydullah (ö. 166/782) ve Abdullah b. Davud b. Ali (ö. 169/785), Kur'an'a mu'âraza yapmak için görüşmüşlerdi. Kendi dönemindeki bütün yazarlar tarafından muhteşem bir belağata sahip olduğu kabul edilen İbnü'l-Mukaffa', diğer üçü tarafından mu'ârazayı kaleme almak için seçilmişti. İbnü'l-Mukaffa', teklifi kabul ederek işe başladı; işi âyet âyet Kur'an'a mu'âraza yapmaktı. Altı ay sonra şöyle itiraf etti: *"Bütün belağat kabiliyetime rağmen altı aydır sürekli Hûd Sûresi'nin 44. âyetiyle uğraşıyorum. Aklıma beni memnun edecek veya orijinaliyle karşılaştırabileceğim hiçbir fikir gelmiyor."* Diğerleri onun yazdıklarını inceledikten sonra Kur'an'a mu'âraza yapılamayacağını ilan edip bu niyetlerinden vazgeçtiler.³⁰

Tabersî (ö. 620/1223) de, *"el-İhticâc"* adlı eserinde Hişam b. Hakem'den şöyle rivayet etmiştir: İbn Ebi'l-Avcâ' (ö. 155/772), Ebû Şâkir Daysanî (ö. 168/784 [?]), Abdumelik Basrî (ö. 142-146/759-763) ve İbnü'l-Mukaffa', Beytullah'ta bir araya gelmişlerdi. Hacılarla alay ediyor ve Kur'an'a ta'n ediyorlardı. İbn Ebi'l-Avcâ' dedi ki: *"Gelin, her birimiz Kur'an'ın dörtte birine mu'âraza yapalım."*³¹ Buluşma zamanımız gelecek sene burası olsun. Burada toplanır; Kur'an'ın tamamına mu'âraza yaparız. Şayet Kur'an'a mu'âraza yaparsak, nübüvvet iptal olur; nübüvvet iptal olursa, İslam ortadan kalkar." Bu konuda anlaşıp ayrıldılar. Ertesi yıl Beytullah'ta buluştukları zaman İbn Ebi'l-Avcâ' dedi ki: *"Ayrıldığımızdan bu yana 'فَلَمَّا اسْتَبَاسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا' yani 'Ondan ümitlerini kesince, gizlice görüşmek üzere bir kenara çekildiler.' (Yusuf 12/80) âyetini tefekkür ediyorum. Onun fesahatine bir şey ekleyemedim; o bütün manaları bir araya toplamış; onu düşünmekten diğerlerine sıra gelmedi."* Abdumelik şöyle dedi: *"Sizden ayrıldığımdan beri 'يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضَرْبٌ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ' yani 'Ey insanlar! (Size) bir misal verildi;*

³⁰ Bel'amî, Ebu Ali Muhammed b. Muhammed, *Tarihnamei Taberî*, neşr: Muhammed Ruşen, Çaphane-i Kuteybe, Tahran, 1987, c. IV, s. 1175-1176.

³¹ Metinde mu'âraza kelimesi değil; onunla aynı anlama gelen *"نقض (nakz)"* kelimesi geçmektedir.

şimdi onu dinleyin...' (Hac 22/73) ayetini düşünüyorum. Onun benzerini getiremedim." Ebû Şâkir dedi ki: "Sizden ayrıldığımdan itibaren 'لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا' yani 'Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı ikisinin de düzeni bozulurdu.' (Enbiyâ 21/22) âyetini düşünüyorum; onun benzerini getiremedim." İbnü'l-Mukaffa' ise şöyle dedi: "Ey arkadaşlar, bu Kur'ân beşerin sözleri cinsinden değildir. Sizden ayrıldığımdan bu yana 'وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ' yani 'Ey arz, suyunu yut ve ey gök, sen de (yağmurunu) tut denildi.' (Hûd 12/44) ayetini tefekkür ediyorum. Oadaki bilginin nihayetine ulaşamadım ve onun benzerini getiremedim." O sırada Cafer-i Sâdık (ö. 148/765) oradan geçti ve "De ki: İnsanlar ve cinler bir araya gelseler (...) onun benzerini getiremezler." (İsrâ 17/88) âyetini okudu. Sonra Kur'ân'a mu'âraza yapmaktan aciz olduklarına karar vererek o işten vazgeçtiler.³²

Semîn Halebî (ö. 756/1355) de, "*ed-Dürrü'l-masûn fi ulûmi'l-kitabi'l-meknûn*" isimli eserinde şöyle anlatmıştır: Zamanın belâgatçılarından bir grup, hac zamanı Arafat'ta toplanmış; fesahat konusundaki güçlerini denemek için Kur'ân'ın bir bölümüne mu'âraza yapmak ve gelecek sene bir araya gelmek üzere anlaşıp dağılmışlardı. Onlardan biri -ki, İbnü'l-Mukaffa' olduğu söylenir- mushafı açmış ve karşısına Hûd Suresi'nin 44. ayeti çıkmıştı. Bunun üzerine bu konudaki azmi zayıflamış ve: "Hiç kimse bunun benzerini yapmaya güç yetiremez." demişti.³³

Müsteşrik Arthur Naylor Wollaston (ö. 1922) ise, İbnü'l-Mukaffa'yı o töhmetten kurtarmak gayretiyle bu rivayetleri birleştirerek şöyle anlatmıştır: "Kur'ân'ın Müslümanlar üzerindeki büyük tesiri, bir grup mühlidin canını sıkıyordu. Onlar Kur'ân'ın meydan okumasına cevap vermeyi kararlaştırdılar. Planlarını uygulamak için İbnü'l-Mukaffa'yla görüştüler. Onun büyük bir edebiyatçı, zeki bir yazar olup bu iş için uygun biri olduğu düşünülüyordu. O, bu daveti kabul etti; bu işin tam bir sene süreceğini söyledi ve bu süre zarfında masraflarını üstlenmelerini de şart koştu. Altı ay sonra ona uğradılar. Odasına girdikleri zaman onu kalem elinde otururken buldular. O derin düşüncelere dalmıştı. Bir de baktılar ki,

³² Tabersî, Ebu Mansur Ahmed b. Ali b. Ebu Talib, *el-İhticâc*, İntişaratu's-Şerif Rıza, yy., 1960, c. II, s. 123-124.

³³ Semîn Halebî, Ahmed b. Yusuf, *ed-Dürrü'l-masûn fi ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, thk: Ahmed Muhammed Harrat, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, ts., c. VI, s. 335.

*varaklar yere dağılmış bir vaziyette önünde duruyor; oda yazılıp yırtılmış varaklarla dolu. Bu dahi yazar, belki hedefine ulaşır diye bütün gücünü harcamış; fakat sonunda Kur'an'a mu'araza yapmaktan vazgeçmişti. O, bu konuda büyük bir başarısızlığa uğramış, hatta bunu arkadaşlarının huzurunda itiraf etmişti. Utanç ve keder ona hâkim olmuştu. Kur'an'ın tehdidisine cevap vermek üzere altı ay çalıştığı halde onun üslubu üzere tek bir ayet bile meydana getirememişti. Böylece İbnü'l-Mukaffa', mağlup ve başarısız olarak o töhmetten kurtulmuş oldu."*³⁴

Bu rivayetler iyice tetkik edildiği zaman onların güvenilirliğiyle ilgili birçok şüphe ortaya çıkmaktadır. Bir defa o rivayetlerin hepsinde de İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'araza yapmaktan vazgeçmesine sebep olarak Hûd Sûresi'nin 44. âyeti gösterilmiştir. Buna göre sanki o, Kur'an'a mu'araza yapmaya karar verinceye kadar bu âyeti hiç okumamış veya duymamıştı. Hâlbuki onun gibi bir edibin o zamana kadar bu âyetten haberdar olmaması düşünülemez. Bu âyeti o zaman duyduğu kabul edilirse, Kur'an'ın diğer âyetlerinin onun mu'arazadan vazgeçmesine kâfi olmadığı gibi bir sonuç ortaya çıkar. Bu, ise doğru değildir. Diğer taraftan İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'araza yapmak için bir araya gelip anlaştığı arkadaşlarının kimler olduğu konusunda bir belirsizlik bulunduğu gibi o rivayetlerde adı geçen bazı şahısların bir araya gelip buluşmaları da mümkün değildir. Bel'amî'nin rivayetinde onun arkadaşları olarak Salih b. Abdulkuddus, Abdullah b. Ubeydullah ve Abdullah b. Davud'un isimleri zikredilmiştir. Mehdi'nin vezirinin oğlu olan Abdullah b. Ubeydullah, İbnü'l-Mukaffa'nın vefat ettiği 142/759 senesinde on yedi yaşında; Abdullah b. Davud ise dokuz yaşındaydı. Bu sebeple onların İbnü'l-Mukaffa'yla bir araya gelmeleri pek mümkün görünmemekte; hem de onların herhangi bir edebî kabiliyeti veya faaliyeti bilinmemektedir.³⁵ Ayrıca hem Bel'amî'nin, hem de Tabersî'nin zikrettiği şahıslar -ki, onlar İbnü'l-Mukaffa, İbn Ebi'l-Avcâ', Ebû Şâkir Daysanî ve Abdumelik Basrî'dir- zındıklıkla itham edilmiştir.³⁶ Zaten Bel'amî o rivayeti Hâdi'nin zındıklara karşı rolünü anlatırken nakletmiş; Taberî Tarihi'nden elde ettiği malzemelerle İslam ile

³⁴ Wollaston, Arthur Naylor, *Mohammad: His Life and Doktrines*, John Murray, yy., 1904, s. 143.

³⁵ Chockr, *İslam'ın İkinci Asrında Zındıklık ve Zındıklar*, s. 232.

³⁶ Bk. Chockr, *age.*, s. 110, 153-157, 264-308.

zındıklık arasındaki çatışmanın tarihinin o dönemini tekrar oluşturmaya çalışmıştır.³⁷Onların bir şekilde bir araya geldiklerini düşünelim; fakat buluşmak için Ka'be'den başka bir yer bulamamışlar mıydı? Hem onların Kâbe'ye gittikleri hiç duyulmuş mudur? Ayrıca onların her birini Kur'an'a mu'âraza yapamayacağına ikna eden âyetleri daha önce hiç duymamış veya okumamışlar mıydı? Bu ve benzeri sorular, o rivayetlerin güvenilirliğini temelinden sarsmakta ve onların vaz' edildiği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Râfi'î'ye (ö. 1356/1937) göre, İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'âraza yaptığına dair rivâyetler, Hicrî V. asırdan sonra müteehhirûndan bazı musanniflerin belâğat kitaplarında nakledilmeye başlanmıştır. Bazı mülhitler: *"İbnü'l-Mukaffa' Kur'an'a mu'âraza yaptı. Kendi fesâhatine güvenerek mu'ârazasını izhar etti. O mu'âraza, Kur'an'ın ölçüsünde ve mertebesindeydi."* deyince, bazı âlimler: *"Hayır, İbnü'l-Mukaffa' Kur'an'a mu'âraza yaptı; fakat onu izhar etmekten kendi adına utandı ve yazdıklarını yırttı."* demişlerdir. Ancak bu iddiaların ikisi de, yalandır. Zira İbnü'l-Mukaffa', insanların en belîği olduğu için Kur'an'a mu'âraza yapmanın imkânsız olduğunu en iyi bilen biriydi. Ayrıca bu rivayetlerde onun mu'ârazadan vazgeçmesine sebep olarak Hûd Sûresi'nin 44. âyetinin gösterilmesine gelince, o takdirde onun Kur'an'ın baş tarafından Hûd Sûresi'ne kadar mu'âraza yaptığı ve nihayet Hud Sûresi'nin 44. ayetine gelince mu'ârazadan vazgeçtiği şeklinde bir netice ortaya çıkmaktadır. Oysa bu, doğru değildir. O, Kur'an'ı başından itibaren okuyup düşünmüş; bu âyete kadar gelmiş ve ona hayret etmiş olabilir. Ayrıca onun mu'ârazadan vazgeçmesi bu âyeti duymasına bağlı ise, onu bir çocuktan duymasına gerek yoktur.³⁸

İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'âraza yaptığına dair iddialar, bunlardan ibaret değildir. Onun te'lif ettiği eserlerden bazısının Kur'an'a mu'âraza amacıyla yazıldığı da söylenmiştir. Onun *"ed-Dürretü'l-yetîme"* kitabı hakkında böyle bir iddia bulunmaktadır. Bâkîllânî (ö. 403/1013) *"İ'câzu'l-Kur'an"* kitabında bu iddiayı dile getirerek şöyle demiştir: *"Bazıları, İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'âraza yaptığını iddia ettiler ve onun ed-*

³⁷ Bel'amî, *Târîhi Bel'amî*, c. IV, s. 1170-1175.

³⁸ Râfi'î, *İ'câzu'l-Kur'an*, s. 149.

Dürretü'l-yetîme kitabına sığındılar."³⁹ Ancak İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'araza yaptığını iddia edenlerin sığındıkları o kitabın ismi, "İ'câzu'l-Kur'an"ın yazma ve matbu nüshalarının bazısında "الدرّة واليتيمة" (ed-Dürre ve'l-Yetîme)" şeklinde geçmektedir.⁴⁰ Bu durumda İbnü'l-Mukaffa'nın hem "*ed-Dürretü'l-yetîme*", hem de "*el-Yetîme*" kitabını Kur'an'a mu'araza amacıyla yazdığının iddia edildiği söylenmiş olur. Fakat bize göre, Bâkullânî burada sadece "*ed-Dürretü'l-yetîme*" kitabının Kur'an'a mu'araza maksadıyla yazıldığının iddia edildiğini söylemek istemiştir. İbnü'l-Mukaffa'nın "*el-Yetîme*" isimli başka bir kitabının daha olması bu karışıklığa sebebiyet vermiş olabilir.

"*ed-Dürretü'l-yetîme*" kitabının Kur'an'a mu'araza olup olmadığını tespit etmeye geçmeden önce şunu söyleyelim ki, bu kitabın ismi ve onun hangi kitap olduğu konusunda da bazı karışıklık ve belirsizlikler vardır. Özellikle onun "*el-Edebü'l-kebîr*" ile aynı kitap olup olmadığı çok tartışılmıştır. Bu nedenle önce bu konu üzerinde duracağız.

"*ed-Dürretü'l-yetîme*" kitabı, birçok değişik isimle anılmıştır. Onlardan bizim tespit edebildiklerimiz şunlardır: Kitâbu'l-âdâb⁴¹, Kitâbu'l-âdâbi'l-kebîr⁴², el-Edebü'l-kebîr⁴³, ed-Dürretü'l-yetîme ve'l-cevheretü's-semeniyye⁴⁴ fi'l-edeb⁴⁵, ed-Dürretü'l-yetîme fi taatî'l-mülûk⁴⁶, el-Yetîme⁴⁷, el-Hikmetü'l-

³⁹ Bâkullânî, Ebû Bekr Muhammed, *İ'câzu'l-Kur'an*, thk: Salâh Muhammed Uvayda, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 2008, s. 27.

⁴⁰ Bâkullânî, *İ'câzu'l-Kur'an*, thk: Seyyid Ahmed Sakr, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 1963, s. 32; *age.*, Süleymaniye Kütüphanesi Damad İbrahim Paşa Koleksiyonu, Arşiv No: 18-001, vr. 16a.

⁴¹ İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim Dinevirî, *Uyûnu'l-ahbâr*, Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, Kâhire, 1996, c. I, s. 20, 22, 31; Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, c. III, s. 98.

⁴² İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 132.

⁴³ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 132; Fâhürî, *el-Câmi fi Tarihi'l-Edebi'l-Arabî*, s. 533.

⁴⁴ Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-zunûn*, Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrût, ts., c. I, s. 745.

⁴⁵ Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediiyyetü'l-ârifîn*, Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrût, ts., c. I, s. 438.

⁴⁶ Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, c. III, s. 98.

⁴⁷ İbnü'l-Cevzî Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fi târihi'l-mulûk ve'l-ümem*, thk: Muhammed Abdulkadir Ata ve Mustafa Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1992, c. VIII, s. 52; Turtuşî, Ebu Bekir Muhammed b. Velid el-Fihri, *Siracu'l-mulûk*, thk: Muhammed Fethi Ebu Bekir, ed-Dâru'l-Misriyye, Kâhire, 1994, c. I, s. 396; Emin, *Duha'l-Islam*, c. I, s. 217.

medeniyye⁴⁸, Kara Cisnes⁴⁹, Risale fi'l-ahlâk⁵⁰, es-Siyasetü'l-medeniyye ve Risale fi mekârimi'l-ahlâk ve's-siyaseti'l-medeniyye.⁵¹

Brockelmann bu kitabın isimlendirilmesinde bu kadar karışıklık olmasının, İbnü'l-Mukaffa'nın kayıp olan "*el-Yetîme fi'r-resâil*" isimli kitabı sebebiyle olabileceğini söylemiştir.⁵² Muhammed Hasan Nail Mersafî'ye göre ise, o kitap İbnü'l-Mukaffa'nın kendisi tarafından değil de, ondan sonra gelenler tarafından isimlendirildiği için farklı adlarla anılmıştır.⁵³

"*ed-Dürretü'l-yetîme*" kitabını ilk defa Emîr Şekîb Arslan [Kâhire 1893] yayınlamış; daha sonra Muhammed Hasan Mersafî [Kâhire 1913], Muhammed Kürd Ali [Kâhire 1913] (Resâilü'l-buleğa kitabının 55-115. sayfalarında) ve Ahmed Rif'at Bedravî [Beyrût 1974] neşretmiştir. Ahmed Zeki Paşa ise, o kitabı "*el-Edebü'l-kebîr*" ismiyle yayınlamış [İskenderiye 1912]; sonra Kâhire'de 1914'te ve Beyrût'ta 1994'te aynı isimle neşredilmiştir.

Ahmet Emin ile Abdullatif Hamza, "*ed-Dürretü'l-yetîme*"nin "*el-Edebü'l-kebîr*" ile aynı kitap olmadığı konusunda çeşitli deliller getirmişlerse⁵⁴ de; biz Şekîb Arslan'ın tahkik ettiği "*ed-Dürretü'l-yetîme*" ile Ahmed Zekî Paşa'nın tahkik ettiği "*el-Edebü'l-kebîr*"i karşılaştırdığımız zaman onların ibarelerinin aynı olduğunu gördük. Aralarında bazı küçük farklılıklar varsa da onlar oldukça azdır. Dolayısıyla "*ed-Dürretü'l-yetîme*" ile "*el-Edebü'l-kebîr*"in aynı kitap olduğunu söyleyebiliriz.

"*ed-Dürretü'l-yetîme*" kitabının Kur'an'a mu'âraza olup olmadığını tespit etmeye gelince Bâkılânî, İbnü'l-Mukaffa'nın bu kitabında Kur'an'a mu'ârazayı ima edecek hiçbir şey bulunmadığını ifade ederek şöyle demiştir: "*Bazıları, İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'âraza yaptığını iddia ettiler. Onlar ed-Dürretü'l-yetîme kitabına sığındılar. Bu (kitap), iki bölümden ibaret*

⁴⁸ İbnü'l-Mukaffa', *el-Hikmetü'l-medeniyye*, thk: Muhammed Hasan Nail el-Mersafî, Matbaati Muhammed Muhammed Matrafî el-Hamzavî, Kâhire, 1913.

⁴⁹ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 132.

⁵⁰ Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, c. III, s. 98.

⁵¹ Durmuş, "*İbnü'l-Mukaffa*", c. XXI, s. 133.

⁵² Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, c. III, s. 98.

⁵³ İbnü'l-Mukaffa', *el-Hikmetü'l-medeniyye*, s. 4.

⁵⁴ Bk. Emin, *Duha'l-İslam*, c. I, s. 217-218; Hamza, *İbnü'l-Mukaffa*, s. 141-142

olup biri nesilden nesile intikal eden hikmetleri ihtiva eder. Onlar her milletin bilgelerinde bulunur; fazilet ve erdem olarak anılır. Onda lafız ve mana yönüyle bedii hiçbir şey yoktur. Diğer (bölüm) ise, ilahiyatla ilgili olup düşünen birine gizli kalmayan şeylerle insanın zihnini karıştırır. Bizim hikmetler hakkında olduğunu söylediğimiz bölüm, (Enüširevan'ın veziri) Büzürmihr'in hikmetle ilgili kitabından istinsah edilmiştir. Dolayısıyla İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'âraza yaptığını iddia ettiği bir kitabı yoktur. Bununla beraber onun bir müddet Kur'an'a muârazayla meşgul olduğu, sonra yazdıklarını yırttığı ve onları göstermekten kendi adına utandığı iddia edilmiştir. Eğer durum böyleyse, o doğruyu bulmuş; gerçeği görmüştür. Meselenin başlangıçta ona kapalı kalması, sonra rüşdünün ona doğruyu gösterip işin hakikatini anlaması ve aczinin ortaya çıkması imkânsız değildir. Eğer durum ona karışık gelmeye devam etseydi, onun gaflette bulunduğu nokta bize gizli kalmaz; onun hangi yönden şüphe ettiğinden haberimiz olurdu. Ne zaman Farslı biri, kitaplarından birinin te'lifinin güzelliği ve nazımının mükemmelliği sebebiyle mu'ciz olduğunu iddia edebilmiştir?"⁵⁵

Râfi'î de, "ed-Dürretü'l-yetîme" kitabı hakkında şöyle demiştir: "ed-Dürretü'l-yetîme, defalarca neşredilmiştir; ilginç ve faydalı bir risâledir; Arap belâğatının klasiklerinden sayılır; fakat onda mu'âraza namına hiçbir şey yoktur; onun böyle bir maksadı da olmamıştır. Biz onda hiçbir şey bulmuyoruz ki, ondan daha güzelini getirmek mümkün olmasın. Faydalı ve ilginç olan her şey, imkânsız değildir. Ayrıca ed-Dürretü'l-yetîme'de İmam Ali'nin sözlerinden sirkat edilmiş bazı ibare ve üslûplar bulunmaktadır."⁵⁶

Bugün elimizde olan "ed-Dürretü'l-yetîme" kitabı, bir mukaddime ve iki bölümden ibaret olup mukaddimede öncekilere uymanın, onların ilim ve eserlerinden faydalanmanın öneminden bahsedilmiş; birinci bölümde hükümdar, vezir ve valilerin idarî ve siyasî davranışlarından, ikinci bölümde insanların birbirleriyle münasebetlerinden, âdâb-ı muâşeretten ve gerçek dostun vasıflarından söz edilmiştir. Biz o kitabı inceledik; fakat onda Kur'an'a mu'âraza yapıldığı iddiasını doğrulayacak herhangi bir şeye rastlamadık. Onun üslubu da, mu'ârazaya delalet etmez. Dolayısıyla "ed-Dürretü'l-yetîme" kitabı, Kur'an'a

⁵⁵ Bâkılânî, İ'câzu'l-Kur'an, s. 27.

⁵⁶ Râfi'î, İ'câzu'l-Kur'an, s. 149 (dipnot kısmında).

mu'âraza olmaktan çok uzaktır. Ancak o, kendi sahasında kıymetli bir kitap olup birçok müellif ondan övgüyle bahsetmiştir. Esmâî (ö. 216/831), onun benzeri bir eser yazılmadığını⁵⁷; İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), onda güzel ve mükemmel bir edebiyat olduğunu söylemiş⁵⁸; Kâtib Çelebî (ö. 1067/1657), onun kendi sahasında benzeri tasnif edilmemiş bir kitap olduğunu dile getirmiş⁵⁹; o kitabı ilk kez neşreden Şekib Arslan (ö. 1365/1946) ise: “Bu kitap, hacmi küçük olduğu halde, yüksek belâğat ile üstün hikmetleri bir araya getirmiştir. O, kendisinden önceki ve sonraki hiçbir kitapta bulunmayan belîğ hikmetler ve ikna edici deliller ihtiva etmektedir.” demiştir.⁶⁰

İbnü'l-Mukaffa'nın bir de “*el-Mu'âraza li'l-Kur'ân*” isimli bir kitap yazdığı iddia edilmiştir. Bu iddianın dayanağı, Zeydî imamlardan Kasım b. İbrahim Ressî (ö. 246/860) tarafından o kitaba yazılan “*er-Redd ale'z-zındıkî'l-laîn İbni'l-Mukaffa*” isimli reddiyedir.⁶¹ İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'âraza yaptığına dair ithamın yaygınlık kazanmasında Ressî'nin yazdığı reddiyenin büyük payının olduğu muhakkaktır. Ressî, reddiyesinin birçok yerinde o kitabı açıkça İbnü'l-Mukaffa'ya isnat etmiştir.⁶² Ancak Ressî'den başka hiç kimse bu kitabı ona isnat etmemiştir. Bu durumda karşımıza iki faraziye çıkmaktadır: Birincisi, ya o kitabın üstünde İbnü'l-Mukaffa'nın adı yazılıydı; dolayısıyla o kitabı gerçekten İbnü'l-Mukaffa' te'lif etmişti veya onu başkası yazmış; fakat İbnü'l-Mukaffa'ya isnat etmişti.⁶³ İkincisi de, o kitabın müellifi bilinmiyordu; Ressî onun İbnü'l-Mukaffa'ya ait olduğunu zannetmiştir.

⁵⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, c. II, s. 151; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, c. VI, s. 209.

⁵⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-mulûk ve'l-ümem*, c. VIII, s. 52.

⁵⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, c. I, s. 745.

⁶⁰ İbnü'l-Mukaffa', *ed-Dürretü'l-yetîme*, neşr: Şekib Arslan, yy., Kâhire, 1893, s. 7.

⁶¹ O reddiye Michelangelo Guidi tarafından İtalyanca tercümesiyle birlikte neşredilmiştir. (Bk. Ressî, Kasım b. İbrahim, *er-Red ale'z-zındıkî'l-laîn İbni'l-Mukaffa*, edit. Michelangelo Guidi, Accademia Nazionale dei Lincei, Roma, 1927)

⁶² Bk. Ressî, *er-Red 'ale'z-zındıkî'l-laîn İbni'l-Mukaffa*, s. 8, 15, 27, 28, 31, 33, 38, 48, 53.

⁶³ Bu, garip karşılanmamalıdır. Bazı yazarların böyle bir yola başvurdukları bilinmektedir. Mesela Câhız yazı yazmaya başladığı ilk zamanlar bazı kitaplarını şöhretlerinden yararlanmak ve halkın hüsn-ü kabulünü sağlamak için İbnü'l-Mukaffa' gibi meşhur yazarlara isnat ettiğini itiraf etmiştir. (Bk. Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr, *Faslun ma beyne'l-adave ve'l-hased* (Mecmuu Resâili Câhız içinde), thk: Muhammed Taha Hacı, Dâru'n-Nahda'l-Arabiyye, Beyrût, 1983, s. 175)

Çağdaş müellif ve araştırmacıların o kitabın İbnü'l-Mukaffa'ya ait olması hakkındaki görüşleri farklıdır. Ressî'nin reddiyesinin nâşiri Michelangelo Guidi (ö. 1946) ile Abdullatif Hamza (ö. 1405/1985), o kitabın İbnü'l-Mukaffa'ya ait olduğunu kabul ederken⁶⁴; Abdulalîm Hindî ve F. Gabrieli (ö. 1996) onun İbnü'l-Mukaffa'ya aidiyetinin şüpheli olduğu kanaatine varmış⁶⁵; Ahmed Emin (ö. 1373/1954), Naim Hımsî (ö. 1401/1981), İsmail Durmuş ve Melhem Chokr ise o kitabın İbnü'l-Mukaffa'ya ait olamayacağını söylemiştir.⁶⁶

Kur'ân'a mu'âraza olduğu söylenen o kitaptan bahsedip nakillerde bulunan tek müellif Ressî'dir. Bu yüzden o kitabın İbnü'l-Mukaffa'ya ait olup olmadığını tespit etmek için Ressî'nin o kitaptan naklettiklerini incelemekten başka bir imkânımız yoktur. Ressî ise, reddiyesinde o kitabın tamamını zikretmemiş; ondan kısa kısa bazı ibareler nakletmiştir. Onun o kitaptan naklettiği ilk şey, "باسم النور الرحمن الرحيم" yani "*Rahman ve Rahîm olan nurun adıyla*" şeklindeki besmeledir.⁶⁷ Ancak İbnü'l-Mukaffa'nın diğer eserlerini incelediğimiz zaman "nûr" kelimesini bu anlamda kullandığını hiç göremedik. Eğer o, Zerdüşî dinindeki nur ve karanlık inancını kabul etseydi, bu kelimeyi o anlamda diğer eserlerinde de kullanırdı.

Yine Ressî, o kitaptan şöyle nakletmiştir:

"ومسبح ومقدس النور الذى من جهله لم يعرف شيئا غيره، ومن شك فيه لم يستيقن بشيء بعده"⁶⁸

"O nur, övülmüş ve mukaddestir. Onu tanımayan, başka hiçbir şeyi bilmez. Ondan şüphe eden, ondan sonra başka şeye inanmaz."

Burada nekre olan "مسبح" ve "مقدس" kelimeleri haber olmalarına rağmen, marife olan "النور" kelimesinden önce

⁶⁴ Bk. Ressî, *er-Red 'ale'z-Zındîkî'l-la'în İbni'l-Mukaffa*, s. XXIII; Hamza, *İbnü'l-Mukaffa*, s. 84.

⁶⁵ Bk. Hindî, Abdu'l-Alîm, "İjazu'l-Qur'ân", *Islamic Culture*, (Ocak ve Nisan 1933), s. 231; F. Gabrieli, "Ibn al-Mukaffa", c. III, s. 885.

⁶⁶ Bk. Emin, *Duha'l-İslâm*, c. I, s. 243-244; Hımsî, Naîm, *Fikratu İ'câzi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, 2. bs., Beyrût, 1980, s. 49-50; Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa", c. XXI, s. 131; Chokr, *İslâm'ın İkinci Asrında Zındıklık ve Zındıklar*, s. 146-147.

⁶⁷ Ressî, *er-Red 'ale'z-Zındîkî'l-la'în İbni'l-Mukaffa*, s. 8.

⁶⁸ Ressî, *age.*, s. 11.

gelmiştir. Bu, bir hatadır. İbnü'l-Mukaffa' gibi bir edipten böyle bir hatanın sadır olması mümkün değildir.

Ressî'nin o kitaptan naklettiklerinden biri de şöyledir:

“لَا نَكُونُ شَيْءًا لَا مِنْ شَيْءٍ لَا يَقُومُ فِي الْوَهْمِ لَهُ مِثَالٌ وَمَا لَا يَقُومُ فِي الْوَهْمِ لَهُ
مثال فمحال”⁶⁹

“Bir şeyin yoktan var olmasının zihinde bir örneği yoktur. Zihinde örneği olmayan bir şeyin var olması ise muhaldir.”

Ahmet Emin'e göre bu cümle, İbnü'l-Mukaffa' zamanında pek bilinmeyen felsefî bir ibaredir.⁷⁰

Yine Ressî'nin naklettiğine göre, o kitapta Allah'ın iki elinin olması, arşa istiva etmesi vb. tabirlerle istihza edilmiş ve onlar zâhirî manaya hamledilmiştir.⁷¹ Oysa İbnü'l-Mukaffa', Arap dilinde bilgili ve tecrübeli biriydi. Hem de Câhız'ın söylediğine göre, İbnü'l-Mukaffa' kelimelerin ilmine dair bir kitap yazdığı için Mutezile'nin saldırılarına maruz kalmıştı. O halde onun el, yüz, arşa istiva vb. tabirleri hakikî manada anlaması uzak bir ihtimaldir.⁷²

O kitabın üslûbu da, İbnü'l-Mukaffa'nın diğer kitaplarının üslûbuna benzemez. Zira İbnü'l-Mukaffa' kitaplarında kasten secî' kullanmadığı halde, o kitaptan bazı secî'li ifadeler nakledilmiştir.⁷³ Yine İbnü'l-Mukaffa' eserlerinde cedelci üslûp kullanmadığı halde, o kitaptan nakledilen bazı ibarelerde cedelci ve savunmacı üslûp hâkimdir.⁷⁴

Kur'an'a mu'âraza amacıyla yazıldığı iddia edilen o kitap gerçekten Kur'an'a mu'âraza sayılır mı? M. Guidi, İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'âraza yaptığına dair nakledilen rivayetlere, o kitabın girişindeki besmeleye ve tahmide dayanarak onun Kur'an'a mu'âraza amacıyla yazıldığı neticesine varmışsa da⁷⁵, bu, pek kabul edilmemiştir. Ahmed Emin'e göre, o kitabın

⁶⁹ Ressî, age., s. 44.

⁷⁰ Emin, *Duha'l-İslâm*, c. I, s. 243.

⁷¹ Bk. Ressî, age., s. 35.

⁷² Emin, *Duha'l-İslâm*, c. I, s. 243.

⁷³ Bk. Ressî, age., s. 9.

⁷⁴ Bk. Ressî, age., s. 16, 34.

⁷⁵ Bk. Ressî, s. XXIII.

mu'ârazayla bir ilgisi olmayıp mutlak ilhada bir çağrıdır; Allah'ın insanla alakasını istihza konusu edinmiştir; sadece İslâm'ı değil, bütün dinleri tenkit etmektedir.⁷⁶ İsmail Durmuş'a göre o, Kur'an'a ve İslâm inançlarına karşı Maniheizm'i savunan bir eserdir.⁷⁷ Melhem Chokr'a göre ise o, Kur'an'a mu'ârazayla alakası olmayan polemik kelam kitabıdır.⁷⁸

O halde o kitabın hem İbnü'l-Mukaffa'ya aidiyeti kesin değildir, hem de onun Kur'an'a mu'ârazayla alakası yoktur. Onun İbnü'l-Mukaffa'ya aidiyeti kesin olsaydı, onun gibi meşhur bir yazarın eserini sadece Ressî değil; daha pek çok kişi zikrederdi.

İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'âraza yaptığına dair iddialarla ilgili bahsedeceğimiz son husus ise, Alman müsteşrik Josef Van Ess'in "Some Fragment of the Muaradat al-Qur'an Attributed to Ibn al-Muqaffa" yani "İbnü'l-Mukaffa'ya Isnât Edilen Mu'ârazatu'l-Kur'an'ın Bazı Parçaları" isimli makalesidir. O, bu makalesinde Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Hüseyin b. Hârûn Hârûnî Hasenî Zeydî'nin (ö. 411/1021) "İsbâtü'n-nübüvveti'n-Nebî" isimli kitabının yazma nüshasında⁷⁹ ve Abbas b. Ali b. Ebu Amr San'ânî'nin "er-Risaletü'l-'Ascediyye fî meâni'l-müeyyediyye" isimli kitabında⁸⁰ İbnü'l-Mukaffa'ya isnât edilen bazı mu'âraza iddialarını tespit edip onları yayınlamıştır.⁸¹ Josef Van Ess'in ilgili yazma nüshadan ve San'ânî'nin kitabından tespit ettiği mu'âraza iddiaları şunlardır:

“وأما الذين يزعمون أنَّ الشكَّ في غير ما يفعلون، وينتهي الثقة إلى ما يقولون، أولئك ممن غضب ربه إنَّه خبير بما يعملون، الذين اتخذوا من دوني نصيرا أولئك لا يجدون

⁷⁶ Emin, *Duha'l-İslâm*, c. I, s. 243-244.

⁷⁷ Durmuş, "İbnü'l-Mukaffa", c. XXI, s. 131.

⁷⁸ Bk. Chokr, *İslâm'ın İkinci Asrında Zındıklık ve Zındıklar*, s. 146-147.

⁷⁹ Söz konusu bu kitap daha sonra neşredilmiştir. Bk. Harunî, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Hüseyin b. Harun Hasenî Zeydî, *İsbâtü'n-nübüvveti'n-Nebî*, thk: Halil Ahmed İbrahim Hac, el-Mektebetü'l-İlmiyye, yy., ts.

⁸⁰ Bk. San'ânî, Abbas b. Ali, *Risâletü'l-'Ascediyye*, neşr: Abdulmecid Şerefî, Dârü'l-Arabiyye li'l-Kitâb, Tunus, 1976, s. 71-80.

⁸¹ Bk. Ess, Josef Van, "Some Fragment of the Muaradat al-Qur'an attributed to Ibn al-Muqaffa", *Studie Arabica et Islâmica*, (November 1981), s. 151-164.

وَلَيَّا وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَتَّخِذُ أُنْدَادًا مِنْ دُونِ اللَّهِ رَجْمًا بِالْغَيْبِ، أُولَئِكَ وَرَائِهِمْ شَرٌّ مِمَّا يَظُنُّونَ”⁸²

“Yaptıkları şeylerden başkasında şüphe olduğunu iddia eden ve onların söylediği şeylere güvenmeyenlere gelince, onlar Rablerinin gazap ettiği kimselerdendir. O, onların yaptıklarından haberdardır. Benden başka yardımcı kabul edenler, dost bulamazlar ve onlara bakılmaz. Bazıları, gayb hakkında tahmin yürüterek Allah’tan başkasını eş tuttular, onların sonu zannettiklerinden kötüdür.”

“المعاذ بصاحب البلد، مالك البلد، وباني البلد، وساكن البلد، من شر العادية، وأهل الطاغية، الذي أضلّ صاحبه، ومنع جانبه، وهمي جاره من سكان المدر، وخلاف الغدر والغرر”⁸³

“Haddi aşan ve zorba halkın şerrinden beldenin sahibine, beldenin malikine, beldenin yapıcısına ve beldenin sakinine sığınırım. O, arkadaşını saptırdı, yanında olanı men etti. Hiyanet etme ve aldatmanın aksine, komşusunu şehirlerin sakinlerinden himaye etti.”

“أَلَا إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا إِلَٰهًا مِنْ دُونِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ لَبِئْسَ مَا يَصْنَعُونَ، وَلَا يَكُونُونَ كَالَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ لَمْ يَثْمُرْ إِيمَانُهُمْ لَظْلَمَهُمْ، أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ”⁸⁴

“Dikkat edin, tek ve kahhar olan Allah’tan başkasını ilah edinenlerin yaptıkları ne kötüdür. Onlar, iman edip de sonra zulümleri sebebiyle imanları meyve vermeyenler gibi değildir. Rablerinin gazabı onların üzerinedir. Onlar doğru yolu bulamazlar.”

“تَأْمَلْ صَنِيعَ اللَّهِ بِأَهْلِ الشَّامِ، وَقَدْ شَمَلَتْهُمْ الْآثَامُ، وَكَثِيرٌ فِيهِمْ الْإِجْرَامُ، فَيَوْمَئِذٍ حِينَ أَظْلَمَتْهُمْ الْآطَامُ، وَالْقَادِمِينَ مِنَ الشَّرْقِ بِالْحَيَامِ، إِنَّ رَبَّكَ صَبَّ عَلَيْهِمْ سُوءَ الْعَذَابِ، إِنَّهُ لَا يَعْجَلُ الْعِقَابَ، وَلَهُ الْجَزَاءُ الْأَوْفَى يَوْمَ الثَّوَابِ”⁸⁵

“Allah’ın Şam halkına yaptığını düşün. Günahlar onları kaplamıştı. Suçlar, onlarda çok fazlaydı. O zaman, yüksek yapılar onları ve doğudan çadırlarla gelenleri gölgelemişti. Rabbin onların üzerine

⁸² Ess, “Some Fragment of the Muaradat al-Qur’an attributed to Ibn al-Muqaffa”, s. 154.

⁸³ Ess, agm, s. 154.

⁸⁴ Ess, agm, s. 156.

⁸⁵ Ess, agm, s. 156.

azabın en kötüsünü indirdi. O, cezalandırmakta acele etmez. Kıyamet günü (onların yaptıklarının) tam karşılığını verecektir."

"يا أيها الناس قد نُسب أهل العراق إلى الشقاق والنفاق، وفي مائها الزعاق، ويظهرون طاعتهم للخلاق، إن ربك هو أعلم بمن حاد عن طريقه، وهو أعلم بالمعتدين، وأوفي للمهتدين"⁸⁶

"Ey insanlar! Irak halkı, şikak ve nifaka nispet edilir. Onların suyunda içilmeyecek kadar koyuluk vardır. Yaratıcı için yaptıkları itaatlerini gösterirler. Rabbin yolundan sapanı ve haddi aşanı en iyi bilendir. Hidâyet üzere olanlara daha yakındır."

"ولين كرمه وافاض النعمة عليهم ليتيم لها شكره ثم يعرف ربه بذلك ربه انه رب عليم ورؤف حلیم"⁸⁷

"Onun cömertliği, yumuşaktır. O nimete karşılık şükürünü yerine getirsin, sonra Rabbinin onun vasıtasıyla Rab olarak tanısın diye, onlara bol nimet verdi. O, her şeyi bilen, şefkatli ve yumuşak huylu Rab'dir."

Bu sözler, mu'âraza sıfatına layık değildir. Zira onlar Kur'ân âyetlerinin basit bir şekilde taklit edilmesiyle oluşturulmuştur. Onlarda özellikle Mekkî surelerin üslubu taklit edilmeye çalışılmıştır. Zaten o mu'âraza iddialarını kitabında nakleden Hârûnî de, onların Kur'ân âyetlerinin taklit edilmesiyle meydana getirildiğini, dolayısıyla onların mu'âraza sayılmalarının mümkün olmadığını ispat etmeye çalışmıştır.⁸⁸

Kur'ân'a mu'âraza iddiaları için İbnü'l-Mukaffa'nın seçilmesi, rastgele ve sebepsiz değildir. O, Arap ve İran edebiyatının mühim şahsiyetlerinden biri olup nesir alanında belâğatıyla meşhur olmuştur. Onun adı, ölümünden bir asır sonra en yetenekli on Arap belâğatçısı arasında zikredilmiş⁸⁹; hatta hepsinin en yeteneklisi olarak tanınmıştır. İbnü'n-Nedîm (ö.

⁸⁶ Ess, agm, s. 158.

⁸⁷ Ess, agm, s. 159.

⁸⁸ Bk. Harunî, *İsbatü'n-Nübüvveti'n-Nebi*, s. 40-49.

⁸⁹ Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ*, c. V, s. 2054; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s.140. Diğer meşhur belâğatçılar ise şunlardır: Halid b. Yezid (ö. 90/708), Umara b. Hamza (ö. 199/814), Hucre b. Muhammed, Enes b. Ebu Şeyh, Sâlim b. Abdullah, Mesade, Hezber b. Sarih, Abdulcebâr b. Adî, Ahmed b. Yûsuf (ö. 213/828).

385/995), onun belâğat ve fesahatın zirvesinde olduğunu söylemiştir.⁹⁰ Onun “*el-Yetîme*” kitabı, oybirliğiyle en güzel kitaplar arasında sayılmış⁹¹ ve adeta belâğatın sembolü haline gelmiştir. İşte Kur'an'a mu'âraza iddiaları, bu vasıflara sahip olan İbnü'l-Mukaffa'ya isnat edilmiştir ki, onun Kur'an'a mu'âraza yapmaktan âciz olduğunu ispat etmek suretiyle ondan aşağıdaki insanların daha âciz oldukları anlaşılsın.

Kur'an'a mu'âraza iddialarının başka belâğatçılara değil de, İbnü'l-Mukaffa'ya isnât edilmesi hakkında Râfi'î de şöyle demiştir: “Çünkü mülhid fırkaların fitnesi, ondan sonra ortaya çıkmıştı. Belâğatçıların hiçbirisi Kur'an'ın i'cazı hakkında şüphe etmemiş; ancak i'caz vecihlerinde ihtilaf etmişlerdir. Üstelik İbnü'l-Mukaffa', dini konusunda insanlar nezdinde itham edilen biriydi. Bunlar birbirlerini destekleyerek (mu'âraza iddialarının) ona isnât edilmesi mümkün oldu. Abdulhamid el-Kâtîp (ö. 132/750) zamanında zındıklık yaygın olsa ve onunla itham edilseydi veya onun Mecusilikle bağları olsaydı, mu'âraza iddialarıyla ilgili rivâyetlerin biri onu mutlaka boş bırakmazdı. O zındık olduğu için değil; onun belîğ olması zındıklığa uygun bir delil olduğu (düşünüldükçe mu'âraza iddiaları ona da isnât edilirdi).”⁹²

Muhammed Kürd Ali (ö. 1953) ise, İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'âraza yaptığına dair iddiaların onun hükümdarlar ve halk nazarındaki değerini ve itibarını düşürmek amacıyla ortaya atıldığını belirtmiştir.⁹³

İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'âraza yaptığına dair iddialar, onun zındık olduğunu ispatlamak maksadıyla vaz edilmiş de olabilir. Zira o zındıklıkla itham edilmiş⁹⁴; hatta onunla suçlanarak öldürülmüştür. Ancak Ahmed Ateş, İbnü'l-Mukaffa'nın İslam'a girişindeki içtenliğine vurgu yapıp onun zındık olamayacağını ifade ettikten sonra şöyle demiştir: “İbnü'l-Mukaffa, Müslüman olduktan sonra münafıklık gibi o zamanki

⁹⁰ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 132

⁹¹ İbnü'n-Nedîm, *age.*, s. 140.

⁹² Râfi'î, *İ'cazu'l-Kuran*, s. 149-150.

⁹³ Kürd Ali, *Ümerâu'l-beyân*, c. I, s. 119.

⁹⁴ Bk. Alevî, Ali b. Hüseyin Şerif Murtazâ Müsevî, *Emali'l-Murtazâ*, thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, yy., 1954, I, 134-135; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, c. II, s. 151; İsfahânî, *Kitabu'l-eğânî*, c. XVIII, s. 74; İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Amr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Mektebetü'l-Me'ârif, 2. bs., Beyrût, 1990, c. XIII, s. 384; Zehebî, *Siyeru alami'n-nübelâ*, c. VI, s. 209.

Müslüman cemiyetinde en fena ukubetleri üzerine celbedecek hareketlerden kendisi korur ve Kur'ân'a karşı bir eser yazmak cesaretini göstermezdi. Esasen can düşmanı olan muasırları böyle bir ithamda bulunmamışlardı. Fakat daha sonra bazı kimseler bu telakkiden ve büyük şöhretinden istifade ederek onun adına izafe ettikleri bazı eser ve risaleleri yaymış olabilirler. Zeydî imam Ebu'l-Kasım'ın da bunlardan birine bir reddiye yazdığı düşünülebilir.”⁹⁵

Sonuç

İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'ân'a mu'âraza yaptığına dair birçok iddia ortaya atılmıştır. Ancak o iddiaların hiçbirinin sağlam dayanağı yoktur. Hem de o iddialar, İbnü'l-Mukaffa'nın vefatından bir asır sonra ortaya atılmaya başlanmış; fakat onun muasırları böyle bir şey iddia etmemişlerdir. Bize göre, İbnü'l-Mukaffa' bir edip olarak Kur'an'ın üslubundan etkilenmiş olabilir, fakat onun Kur'ân'a mu'âraza yapmak gibi bir gayesi olmamıştır. Bunun en açık delili ise, geride bıraktığı eserleridir. Onun kitapları incelendiği zaman, onlarda bir Müslüman duyarlılığı ve derinliği olduğu ve dindarlıkla ilgili pek çok ifadenin bulunduğu görülür. Mesela “*el-Edebü's-sağîr*” kitabında akıllı kişinin ihtiyacını Rabbi'ne arz etmesi ve ahiret için azık hazırlaması gerektiğini söylemiştir.⁹⁶ “*Risâletü's-sahâbe*” isimli eserinde, Allah'ın bu dünyada ve ahirette insanın saadetini iki ilkeye göre tanzim ettiğini, onlar din ve akıl olduğunu, ancak din olmadan aklın doğru yolu bulamayacağını ve Allah'ın insanlardan razı olmasını temin edemeyeceğini söylemiştir.⁹⁷ Yine o eserinde insanların Kur'ân'ı öğrenmeye ve sünneti anlayıp kavramaya ihtiyaçları olduğunu; hatta fıkıh, sünnet ve siyer öğrenmeye olan ihtiyaçlarının hayatlarını devam ettirmek için besinlere olan ihtiyaçlarından daha fazla olduğunu söylemiştir.⁹⁸ “*el-Edebü'l-kebîr*” kitabında ise, dinin aslının iman etmek, kebâirden kaçınmak ve farzları yerine getirmek olduğunu belirtmiş ve bunlara sürekli devam edilmesini tavsiye etmiştir.⁹⁹ Onun eserlerinde bunlara benzer daha pek çok söz vardır. O

⁹⁵ Ateş, “İbnü'l-Mukaffa”, c. V-II, s. 867-868.

⁹⁶ İbnü'l-Mukaffa', *el-Edebü's-sağîr*, thk: Ahmet Zeki Paşa, yy., İsskenderiyye, 1911, s. 20.

⁹⁷ İbnü'l-Mukaffa', *Risâletü's-sahâbe* (Âsârü İbnü'l-Mukaffa kitabının içinde), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1989, s. 313.

⁹⁸ İbnü'l-Mukaffa', *Risâletü's-sahâbe*, s. 314, 322.

⁹⁹ İbnü'l-Mukaffa', *el-Edebü'l-kebîr*, thk: Ahmet Zeki Paşa, yy., İskenderiyye, 1912, s. 4.

sözleri söyleyen birinin Kur'an'a mu'araza yapmak istediği düşünülebilir mi?

KAYNAKÇA

- Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-meânî*, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrût, ts.
- Ateş, Ahmet, "İbnü'l-Mukaffa'", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1987, c. V-II, s. 864-868.
- Avad, İbrahim, "Hel Kane Zındıkan? Hel Ketebe Mu'ârazate'l-Kur'an? (Kelimetün fi Akideti İbni'l-Mukaffa)", <http://www.tafsir.net/vb/tafsir15307/>, (05.05.2013)
- Bağdâdî, Abdülkadir b. Ömer, *Hizânetü'l-edeb*, thk: Abdüsselam Muhammed Harun, Mektebetü'l-Hancî, Kâhire, 1997.
- Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed, *İ'câzu'l-Kur'an*, thk: Salâh Muhammed Uveyda, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2008.
- Bel'amî, Ebû Alî Muhammed b. Muhammed, *Tarihname-i Taberî*, neşr: Muhammed Ruşen, Çaphane-i Kuteybe, Tahran, 1987.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahya, *Ensabu'l-eşraf*, thk: Süheyl Zekkar, Riyad Zirikli, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1996.
- Brockelmann, Carl, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, Arapçaya çev: Abdulhalim Neccar, Dâru'l-Me'ârif, 3. bs., Kâhire, ts.
- Cehşiyarî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdus, *el-Vüzera ve'l-küttâb*, Dâru'l-Fikrî'l-Hadîs, Beyrût, 1988.
- Chockr, Melhem, *İslam'ın İkinci Asrında Zındıklık ve Zındıklar*, çev: Ayşe Meral, Anka Yayınları, İstanbul, 2002.
- Durmuş, İsmail, "İbnü'l-Mukaffa'", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, c. XXI, s. 130-134.
- Ebû Hayyân Endülüsi, Muhammed b. Yusuf, *Tefsîru bahri'l-muhît*, thk: Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvaz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1993.
- Emin, Ahmed, *Duha'l-İslâm*, el-Hey'etü'l-Mısriyyi'l-Âmme li'l-Küttâb, Kâhire, 1997.
- Ess, Josef Van, "Some Fragment of the Muaradat al-Qur'an Attributed to Ibn al-Muqaffa'", *Studie Arabica et İslâmica*, (November 1981), s. 151-164.

- Fâhûrî, Hanna, *el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-Arabî*, Dâru'l-Cîl, Beyrût, 1986.
- Gabrieli, F., "Ibn al-Mukaffa'", *The Encyclopedia of Islam* (New Edition), E.J. Brill, Leiden, 1986, c. III, s. 883-885.
- Merdem Bek, Halil, *İbnü'l-Mukaffa'*, Matbaatu'l-İ'tidal, Dımaşk, 1930.
- Hamevî, Yâkût b. Abdullah, *Mu'cemu'l-udebâ*, thk: İhsan Abbas, Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, Beyrût, 1993.
- Hamza, Abdullatif, *İbnü'l-Mukaffa'*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 3. bs., yy., 1965.
- Hârûnî, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Hüseyin b. Hârûn Hasenî Zeydî, *İsbatü'n-nübüvveti'n-Nebi*, thk: Halil Ahmed İbrahim Hac, el-Mektebetü'l-İlmiyye, yy., ts.
- Himsî, Naîm, *Fikratu İ'câzi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, 2. bs., Beyrût, 1980.
- Hindî, Abdu'l-Alîm, "İjazu'l-Qur'ân", *Islamic Culture*, (Ocak ve Nisan 1933), s. 64-82, 215-233.
- İbn Hallikân, Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir, *Vefeyâtu'l-A'yân*, thk: İhsan Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrût, ts.
- İbn Kayyim Cevziyye, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebubekr b. Eyyub, *el-Fevâidü'l-müşevvık ilâ ulûmi'l-Kur'ân ve ilmi'l-beyân*, Matbaatu's-Saâde, Kâhire, 1909.
- İbnü'l-Mukaffa', Abdullah, *ed-Dürretü'l-yetîme*, neşr: Şekib Arslan, yy., Kâhire, 1893.
- _____, *el-Edebü'l-kebîr*, thk: A. Zeki Paşa, yy., İskenderiyye, 1912.
- _____, *el-Edebü's-sağîr*, thk: A. Zeki Paşa, yy., İskenderiyye, 1911.
- _____, *Risaletü's-sahabe* (Âsâru İbni'l-Mukaffa' kitabının içinde), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1989.
- İbnü'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebu Yakub İshak, *el-Fihrist*, thk: Rızâ-Teceddüd, yy., Tahran, ts.
- İsfahânî, Ebu'l-Ferec Ali b. Hüseyin, *Kitâbu'l-Eğânî*, thk: İhsan Abbas, İbrahim Se'afin, Bekir Abbas, Dâru Sâdır, 3. bs., Beyrût, 2008.
- Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-zunûn*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrût: ts.
- Kürd Ali, Muhammed, *Ümerâu'l-beyân*, Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Kâhire, 2012.

- Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *en-Nüket ve'l-uyûn*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye ve Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye, Beyrût, ts.
- Râfi'î, Muhammed Sâdık, *İ'câzü'l-Kur'ân ve'l-Belâğatu'n-Nebeviyye*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 2004.
- Ressî, Kasım b. İbrahim, *er-Red ale'z-zındîkî'l-la'în İbni'l-Mukaffa*, edit: Michelangelo Guidi, Accademia Nazionale dei Lincei, Roma, 1927.
- Semîn Halebî, Ahmed b. Yusuf, *ed-Dürrü'l-masûn fi ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, thk: Ahmed Muhammed Harrat, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, ts.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebu Bekr, *Mu'teraku'l-ekrân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1988.
- Tabersî, Ebu Mansur Ahmed b. Ali b. Ebu Talib, *el-İhticâc*, İntişaratu's-Şerif Rıza, yy., 1960.
- Wollaston, Arthur Naylor, *Mohammad: His Life and Doktrines*, John Murray, yy., 1904.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk: Şuayb Arnaut, Müessesetü'r-Risâle, 11. bs., Beyrût, 1996.